

Ewa Nowicka
Collegium Civitas, Warszawa

ODGRYWANIE ETNICZNOŚCI: TRADYCJA ODNALEZIONA I BURIACKIE
ETNOFESTIWALE¹

Motto: *Przyszłość Buriatów? Przyszłość Buriatów... oczywiście zależy to od tego, jak będzie rozwijać się samoświadomość każdego Buriata.*

(nauczycielka, Buriatka z Okręgu Agińskiego)

Wprowadzenie

W artykule skupiam się na analizie trzech festiwalowych wydarzeń, z których pierwsze miało charakter jednorazowy, a dwa kolejne odbywają się cyklicznie od wielu lat. Są to: Geseriada, Noc Jochora i *Altargana*.

Podczas spaceru po stepie w pobliżu rzeki Onon, przy granicy Federacji Rosyjskiej i Mongolii, buriacki nauczyciel, zapytany o *altarganę*, schylił się i pokazał niepozorny, niski, kłujący krzaczek, w połowie lata już wyschnięty. Podobno na wiosnę zakwita małymi złotawymi kwiatkami, od których pochodzi buriacka nazwa *altargana* i rosyjska *zołotarnik*. Niewiele osób widziało *altarganę* na stepie, ale wszyscy wiedzą, że co dwa lata, w różnych miejscowościach, odbywa się wielki buriacki festiwal, którego nazwa pochodzi od tej stepowej rośliny. Dlaczego nazwa tego niepozornego krzaczka została przeniesiona na tak istotne wydarzenie? Tłumaczenie moich rozmówców zgadza się z wersją przedstawianą w oficjalnej ulotce dotyczącej festiwalu: *altargana* ma długie, głęboko sięgające korzenie i dlatego może rosnąć na niedogodnym podłożu – kamienistych skłonach gór i suchym stepie. *Altargana* stanowi tu metaforę: naród buriacki nie tylko potrafił przetrwać w trudnych warunkach historycznych, ale zachował swoją kulturową odrębność. „Tak jak *altargana* przetrwa wszystkie trudności: mrozy, suszę, wiatry, tak naród buriacki przeżyje wszystkie trudności i rozkwitnie”².

¹ Artykuł jest oparty na wieloletnich antropologicznych badaniach terenowych przeprowadzonych na całym obszarze etnicznej Buriacji, czyli w miejscach pierwotnego zamieszkania Buriatów. Pierwsza faza badań sięga lat 1993-1994, kolejne – roku 2000 i 2010 oraz lat 2012-2014.

² www.altargana2012.ru, (dostęp: 13.12.2012).

Spółeczny i polityczny kontekst festiwali

Buriaci są niewielkim narodem, liczącym ok. pół miliona osób. Zamieszkują głównie na terenie Federacji Rosyjskiej, a także w północnej Mongolii oraz w Chinach (w Mongolii Wewnętrznej). W Rosji mieszkają przede wszystkim w trzech jednostkach administracyjnych, nominalnie buriackich: Republice Buriacji, Buriackim Okręgu Ust-Ordyńskim, położonym na zachód od Bajkału, i Buriackim Okręgu Agińskim, leżącym przy granicy z Mongolią i w pobliżu granicy chińskiej. Poza tym Buriaci żyją na terytorium od Angary po Szyłkę, a także, w dużych skupiskach, w miastach rosyjskich. Ponadto, rośnie liczba buriackich diaspor w Europie i innych częściach świata. Nawet na terenie Republiki Buriacji Buriaci są mniejszością, stanowiącą ok. 26% ludności, a jedynie w niewielu wioskach tworzą bezwzględną większość. Rozproszenie terytorialne oraz zamieszkanie w różnych państwach sprawia, że zachowanie wspólnoty kulturowej i etnicznej jest istotnym problemem, z którego wagi zdaje sobie sprawę buriacka inteligencja, stanowiąca wysoki odsetek małego narodu (około 16% ludności buriackiej posiada wyższe wykształcenie). Buriaci od ponad 300 lat znajdują się pod wpływem kultury rosyjskiej, a okres 1920-1990 charakteryzuje się wyjątkowym nasileniem przymusowej akulturacji.

W tych okolicznościach pamięć zbiorowa pełni ważne funkcje tożsamościowe i integracyjne, służy budowaniu i zacieśnianiu więzi społecznych wśród Buriatów, którzy uważają się za wspólnotę narodową³. W sytuacji narodu mniejszościowego związek między kulturą i polityką staje się tym bardziej wyrazisty, a jednym z jego przejawów jest kulturotwórcza rola etnicznych elit. To one starają się sterować procesami kulturowymi, kreując i/lub artykułując swoiste cechy kultury etnicznej (Nowicka 2007, s. 490). Przejawem tej aktywności jest organizowanie buriackich etnofestiwali i imprez publicznych, których uczestnicy akcentują swoją tożsamość, zarówno występując na estradzie, jak i pełniąc rolę widzów. W nowych warunkach społecznych szczególnej wagi nabierają sposoby przekazywania kultury etnicznej związane z realizacją nadrzędnego celu, jakim jest zbudowanie wspólnoty narodowej Buriatów, a także zakorzenienie jej we wspólnocie ogólnomongolskiej.

Tradycja odnaleziona, wynaleziona czy kreacja

W latach 1960. i 1970. uwagę badaczy społecznych przyciągały procesy etnicznego odrodzenia w Ameryce i Europie Zachodniej (Smith 1981). Na terenie Europy Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego procesy te rozpoczęły się po upadku reżimów komunistycznych i wtedy zainteresowały badaczy, w tym polskich antropologów (Głowacka-Grajper 2015; Halemba 2006; Zapaśnik, Morochojewa 2000; Nowicka 2016; Nowicka, Wyszynski 1996; Zajączkowski 2001). Analizy „odrodzenia tradycji” opisują różne aspekty zjawiska: od kreatywności procesu (Hobsbawm, Ranger 2012) do aspektu ekonomicznego, np. w obszarze turystyki (Comaroff, Comaroff 2009) lub też interpretują zjawisko w kategoriach performansu etnicznego (*ethnic performance*), przejawiania się odrodzenia etnicznego przez praktyki społeczne (Clammer 2015). Z przeprowadzonych przeze mnie badań

³ Używany w tekście termin „naród”, w odniesieniu do Buriatów, jest odpowiednikiem rosyjskiego słowa *нация* (nacja).

wynika, że jednym z przejawów odrodzenia etnicznego są festiwale etnokulturowe, stanowiące formę ekspresji kulturowej i jej folkloryzację (Foxall 2014). W tym procesie zdarza się, że stare rytuały zmieniają swoją treść pierwotną, zyskując sens symboli etnicznych. W przypadku kultury Buriatów pojawia się jeszcze inny czynnik – zagrożenie w wymiarze tożsamościowym i kulturowym, z jednej strony, związane z przemożnym naciskiem kultury rosyjskiej, opartej na dominujących strukturach politycznych narodu wiodącego w państwie, z drugiej – z procesami przenikania obcej kultury z krajów zachodnich, określanymi jako globalizacja. Reakcją społeczeństwa buriackiego jest aktywizacja elit, która odbywa się dokładnie według wzorca opisanego wiele lat temu przez Floriana Znanieckiego (1990, s. 44), czyli przy aktywnym i świadomym udziale tej grupy. Mobilizacja etniczna wyraża się w aktywności intelektualnej młodego narodu: w ostatnich dziesięcioleciach, w przeciwieństwie do okresów wcześniejszych, o Buriatach piszą głównie Buriaci. Na drodze do jedności narodowej pojawia się przeszkoda, gdyż w społeczeństwie buriackim ciągle trwają podziały plemiennie-rodowe. Konieczne jest więc odróżnienie elementów kultury ludowej, lokalnej, plemiennnej Buriatów od tego, co narodowe. Budowana tradycja narodowa, w wyniku świadomego działania elit buriackich, łączy lokalną kulturę ludową i plemiennie-rodową. Oderwanie buriackiej kultury ludowej od życia codziennego prowadzi do folkloryzacji elementów ludowości świadomie wykorzystywanych do budowania kanonu buriackiej kultury narodowej. W praktyce dzieje się tak, jak sugerowała buriacka badaczka, Ksenia Gierasimowa Maksimowna (2006, s. 25-29). Z morza szczegółowych buriackich treści kulturowych, warstwy symbolicznej, ideowej i etycznej, wybierane są fragmenty, które we współczesnej cywilizacji dadzą się zrealizować: pokazać publicznie, zastosować w praktycznym działaniu. Powstaje kanon buriackiej kultury narodowej, który tworzy się w efekcie wypreparowania ze znanych i odkrywanych przez etnografów oraz historyków treści wspólnych wszystkim grupom lokalnym. Wydobyte z lokalnej, regionalnej czy plemiennnej tradycji są dziś, w sposób „odgórny”, narzucane przez zinstytucjonalizowane elity buriackie całemu społeczeństwu buriackiemu. Jedną z form tego działania jest organizacja imprez publicznych. Tą drogą dokonuje się proces zachowywania i, zarazem, tworzenia tradycji, czasem określanej jako neotradycjonalizm. Atrakcyjne wydaje się w tym przypadku odwołanie się do kategorii „tradycji wynalezionej” (*invented tradition*; Hobsbawm, Ranger 2008), jednak, moim zdaniem, jest ona narzędziem za mało subtelnym do analizy procesów, które od ćwierćwiecza występują w Buriacji. Lepiej dostosowaną do obecnego stanu kultury buriackiej wersją terminu *invented tradition* byłaby w języku polskim „tradycja odnaleziona”. Dążeniem buriackich elit nie jest bowiem tworzenie nowego bytu kulturowego, ale odkrycie treści zapomnianych, przywrócenie do życia kulturowych zjawisk pozostających w pamięci jedynie niektórych osób lub rozszyfrowanych przez historyków na podstawie materiałów archiwalnych.

Narodziny kultury festiwalowej

W warunkach nowoczesnego społeczeństwa etnofestiwale wydają się wyjątkowo skuteczną formą przekazu międzygeneracyjnego. Po pierwsze, z powodu zaburzenia procesu transmisji w obrębie rodziny (pokolenia żyjące w okresie ZSRR były odcięte od tradycji buriackiej), po drugiej, z powodu globalizacji. W tej sytuacji nabierają znaczenia imprezy publiczne organizowane przez elity intelektualne i centra administracyjne: etnofestiwale,

obchody świąt, publiczne zabawy. Trzy wielkie etnofestiwalne buriackie realizują, z jednej strony, przekaz kultury narodowej, z drugiej, sprzyjają konstruowaniu jedności narodu buriackiego. Buriackość musi być dziś ukazana przy użyciu języka i środków wizualnych zrozumiałych dla współczesnego, w tym zwłaszcza młodego człowieka, przy jednoczesnym wpajaniu szacunku dla oznak etnicznej tożsamości.

Geseriada

Pierwszym etnofestiwarem (trwającym nieprzerwanie przez cztery lata), który został zorganizowany tuż po upadku komunizmu, na fali entuzjazmu i etnicznego odrodzenia, jest Geseriada. Nazwa pochodzi od imienia mitycznego, centralnoazjatyckiego bohatera kulturowego (Geser), odnosi się także do opowieści o nim, znanej w ustnej tradycji buriackiej. W Azji Centralnej do tradycji przedbuddyjskiej należą epickie opowieści mitologiczne nazywane *uligerami*, ich zbiorem jest *Geser* – opowieść o walce bohaterów z potworami, dobra ze złem. Według tej tradycji, w okresie pierwotnego chaosu na świecie żyły potwory – Mangatchaje. Geser Bodo, syn bóstwa, mieszkającego w niebiosach, przyszedł na świat w rodzinie ubogich staruszków, którzy nie mieli więcej dzieci. Jego zadaniem było rozprawienia się z potworami na ziemi. Gdy dorósł, wyruszył z drużyną trzydziestu trzech wojowników, aby walczyć ze złem. Opowieści o nim były przekazywane ustnie, śpiewacy potrafili recytować je z pamięci przez kilkanaście godzin, a nawet kilka dni (Ulanov 1991, s. 17; Šarakšinova 1991, s. 10). Opowieść ta została zapisana przez Cebena Žamcarano w 1906 roku; zasłyszał ją od śpiewaka *uligerów* Manszuda Imegenowa (1849-1908) (Burćina 2004, s. 271). W latach 1930. *Geser* został skazany na zapomnienie i uznany za oręż w rękach burżuazyjnych wrogów socjalistycznego państwa. Wielu Rosjan oburzał wizerunek potworów przedstawianych jako wysocy ludzie o jasnych włosach i ogromnych brodach, którzy przyszedli z zachodu i byli identyfikowani z rosyjskimi przybyszami. Dopiero po rozpadzie ZSRR i osłabieniu tendencji centralistycznych Federacji Rosyjskiej nastąpiło wskrzeszenie kultu Gesera; pojawił się też pomysł zorganizowania obchodów tysiąclecia eposu w postaci serii imprez festiwalowych. Na specjalnie zwołanej konferencji uznano X wiek za obowiązujący okres powstania *Gesera* (Budaev 1991, s. 54-55). Z okazji tego wydarzenia powstała Geseriada, pierwszy, trwający kilka lat, festiwal, na który składały się konkursy deklamatorskie, sportowe, występy artystów. Najważniejszy punkt programu stanowiło przekazywanie przez reprezentantów kolejnych miejscowości sztandaru z napisem *Geser* w języku staromongolskim. Trójkolorowy sztandar był najpierw poświęcony przez szamana, a potem – w *dacanie*, w rycie buddyjskim (Dugarov 1992, s. 6-7). Kolor niebieski symbolizuje niebo i posłannictwo Gesera, który z nieba przyszedł na ziemię, aby na niej niszczyć zło. Trzy „jęzory”, stanowiące zakończenie sztandaru, symbolizują jedność trzech terytoriów zamieszkałych przez Buriatów. Według pomysłodawcy sztandaru, Baira Dugarowa, trzy języki wyrażają magiczną trójcę, podstawę bytu – wodę, ogień i powietrze, a trójząb jest symbolem siły ducha (ibidem). W roku 1994, w buriackiej wiosce Hariaska, została wykonana inscenizacja przybycia wojskowego oddziału konnego z Geserem na czele, uzbrojonego w piki i złote tarcze. Geser, wraz z towarzyszącymi mu jeźdźcami, wykonał honorową rundę, a potem, wspólnie z małżonką, zasiadł na tronie. Kolejne delegacje defilowały przed Geserem, a kobiety niosły na *chadakach* (jedwabnych szalach) czarki z mlekiem, by następnie podnieść je w geście powitalnym. Większość grup występowała

ze swoimi proporcami rodowymi. Proporce, które zanikły, m. in. pod wpływem procesu asymilacji, zostały odtworzone w 1992 roku (ibidem). „Trzy gry mężów” (zapasy, strzelanie z łuku i jazda konna) wywołały wielkie emocje i entuzjazm publiczności. Występy artystyczne obejmowały repertuar operowy, ludowy, utwory popularne, czasem bardzo nowoczesne w stylu – wszystkie przyjmowane z zachwytem. Entuzjastycznie przyjęto również konkurs buriackiej miss, *dangina*, podczas którego oceniano nie tylko urodę kandydatek, ale przede wszystkim umiejętność zachowania się według kulturowo ustalonych norm. Konkurs ten, towarzyszący wszystkim buriackim festiwalom, można traktować jako reakcję na propagowany w mediach rosyjski typ urody i roli społecznej kobiety. W imprezie we wsi Hariaska wzięło udział 3 tys. osób, czyli 10% narodu buriackiego, co świadczy o atrakcyjności i wadze tego rodzaju wydarzeń dla Buriatów (Budaev 1991, s. 55).

Geseriada wyrażała rodzący się na początku ery postkomunistycznej neotradycjonalizm (na temat tego zjawiska patrz np.: Habermas 2001, s. 31-38), buriacką formę tradycji „odnalezioną”. Jej koncepcja wyłaniała się m. in. podczas konferencji naukowych, na których spotykali się przedstawiciele różnych dziedzin sztuki i nauki buriackiej. Nie ograniczali się oni do twórczości etnograficznej, regionalnej. Na lokalne obchody Geseriady nie byli zapraszani przez organizatorów deklamatorzy – tradycyjni wykonawcy *Gesera*, których wykonania, jako zbyt archaiczne, mające wartość tylko dla specjalistów, mogłyby się okazać niezrozumiałe dla szerokiej publiczności. Uznano, że potrzebny jest jej zestaw symboli prostszych, łatwiejszych w odbiorze, zrozumiałych. Oprócz wątków zaczerpniętych z tradycji, sięgano do współczesnych, w duchu neotradycjonalizmu. W skład obrzędów Geseriady z czasem weszły więc: *uligery*, symbolika rodowa, epos *Geser*, ale też nowe wątki zaczerpnięte z kultury współczesnej: występy baletowe, wybory miss (łącznie tradycję i nowoczesność), koncerty współczesnej muzyki popularnej.

Noc Jochora

W 2008 r. władze Republiki Buriacji podjęły decyzję o ustanowieniu corocznego etnofestiwalu Noc Jochora. Jest to festiwal o jednorodnej tematyce, skupiony wokół buriackiego tańca w kręgu. To od niego pochodzi nazwa festiwalu. W broszurze informacyjnej podkreślano jego narodowy charakter: „Festiwal jest żywym wydarzeniem, przyciąga uwagę przede wszystkim dzięki swojemu narodowemu kolorytowi”. Nie wspomina się pierwotnego aspektu rodowego czy religijnego (szamańskiego), istotnego dla tańców związanych z rodowymi obrzędami szamańskimi. Symbolika tańca w kręgu oznaczała odrodzenie zbiorowości – krąg *jochora* symbolizował wspólnotę rodową. Wraz z głębokimi przeobrażeniami społecznymi sens i symbolika wspomnianego tańca uległy zmianie. Intelktualne elity buriackie podkreślają znaczenie ponadrodowej wspólnoty narodowej. Jak dawniej, ruch tancerzy odbywa się po kole, w kierunku zgodnym z „ruchem” słońca, a tancerze trzymają się za ręce. Rytm, przyspieszanie ruchu, mają symbolizować powolny lub szybki krok konia (Daševa 2009, s. 25; Hangalov 2004). Taniec ma zachodnioburiackie pochodzenie szamanistyczne, ale przedstawiany jest przez buriackie elity jako tradycja ogólnoburiacka, komponent buriackiego kanonu kulturowego (zob. Edensor 2004). W taki sposób przedstawiany jest festiwal Noc Jochora. W 2012 r., w czasie dwóch wieczorów festiwalu w Ułan Ude, wystąpił najznamienitszy zespół buriackiego narodowego teatru „Bajkał”. Jego członkowie przedstawili sposób tańczenia *jochora*, jego rozmaite

regionalne odmiany i nowoczesne aranżacje. Zaproszono też buriackich solistów. Znaczna część festiwalu była poświęcona nauce tańca: konkretnych kroków, sposobu poruszania rękami, postawy ciała w określonych momentach. Na plakacie festiwalu zamieszczono następującą informację: „*Jochor* jako taniec, jako żywe działanie, jako hobby i swoisty sposób rekreacji, po prostu wchodzi w nasze codzienne życie. Z otchłani czasu *jochor* emanuje magiczną siłą przyciągania. Raz nauczywszy się tego tańca, nigdy nie zapomnisz jego rytmicznego ruchu”⁴.

Organizatorzy podkreślali archaiczność tańca, mającą moc uświęcającą, zwrócili też uwagę na jego magiczną siłę. Wskazali ponadto na jego charakter zabawowy. Członkowie „Bajkału” pokazywali na scenie sposób tańczenia *jochora*, zachęcając do stworzenia kręgu, najpierw jednego, potem drugiego i kolejnych. Podawali słowa rytmicznej pieśni, którą podchwytywali tancerze. Większość osób znajdujących się na sztucznej murawie stadionu brała aktywny udział w tańcu. Część tańczących dobrze знаła kroki, inni mylili się, ale uczyli z zapałem. Do kręgów wchodził też sami artyści, z bliska instruując tańczących, pokazując właściwe kroki, opisane m. in. przez etnografów. Uwagę zwracał doskonały porządek Nocy *Jochora*, dobra organizacja, a także zakaz picia alkoholu w jakiegokolwiek postaci, co na terenie Federacji Rosyjskiej jest wyjątkowo rzadkie przy tego rodzaju okazjach. Zakaz był odgórnym, ale uczestnicy podkreślają, że jego przestrzeganie stanowi źródło dumy narodowej. Jak wskazuje obserwacja terenowa, sposób zachowania się ludzi przychodzących na Noc *Jochora* wynika z psychologicznej i społecznej selekcji uczestników, dokonującej się samorzutnie. Było więc widać grupy znajomych, którzy najwyraźniej umówili się tu na spotkanie, a także ludzi, którzy spotkali się tu przez przypadek. Atmosfera była radosna, przyjacielska, charakteryzowała się tym, co nazwałabym intymnością kulturową (por. Herzfeld 2007). Organizatorzy świadomie sięgali do wiedzy naukowej – ich intencjonalne działanie wykreowało nową formę tradycji. Tańczono się kolejno *jochor* z różnych regionów, z odrębnym rytmem i detalami motoryki.

Promowanie różnych odmian *jochora* należy rozumieć jako przejaw głębokiej przemiany znaczenia tańca w życiu społecznym Buriatów i sensu nadawanego jego wykonywaniu. Podczas zbiorowego tańca rodzi się więź wspólnotowa, a głębokie podziały społeczne tracą na znaczeniu. Uczestnicy należą do określonych plemion czy rodów – Echirytów lub Chori, ale przede wszystkim są Buriatami. W 2013 r. podczas Nocy *Jochora* poszczególne punkty programu zapowiadano nie, jak rok wcześniej, po rosyjsku i po buriacku, lecz wyłącznie po buriacku. Rolę konferansjera pełnił artysta starszego pokolenia, Gunzen-Norbo Gunzynow. Drugiego dnia Nocy *Jochora* miała miejsce realizacja międzynarodowego projektu budowania wspólnoty ludów mongolskich (*Projekt Chamag Mongol*) pod hasłem: „Jedna historia, jeden los, jedno gorące serce”. Wspólnota panmongolska przedstawiana była w pieśniach jako raj. Wznoszono okrzyki, głosząc konieczność rozwoju wzajemnych związków, sięgania do historii, budowania relacji między pokoleniami. Na papierowych czapeczkach, które otrzymywali uczestnicy festiwalu, widniał napis: *Хатарыуу*⁵, co można przetłumaczyć jako „dobra tradycja”, „tradycja niosąca dobro”.

Konferansjer na zakończenie zaprosił wszystkich obecnych do stworzenia największego *jochora*, wielu kręgów: *oni* [przodkowie] *chcą, żeby wszyscy przyszli i zrozumieli, że*

⁴ www.infpol.ru, (dostęp: 06.11.2014).

⁵ www.minkulturb.ru, (dostęp: 04.12.2012).

jesteśmy jednym narodem, jednym życiem. Chodzi o to, żeby zjednoczyć się w tym jochorze⁶ właśnie teraz. Ze sceny rozlegały się triumfalne okrzyki: Buriaci naprzód!. Uczestnicy Nocy Jochora powtarzali je, podnosząc ręce ku górze.

Tancerze mówili badaczowi: *W tańcu należy się trzymać za ręce. Jeżeli ludzie nie trzymają się za ręce, to nie ma wspólnej więzi. Jakaś wspólna energia się tworzy, a jak tańczysz sam, to nie możesz jej czuć.* Przy każdej okazji tańczenia *jochora* bardzo ważne jest, by nie rozerwać kręgu – wydaje się on stanowić metaforę nierozzerwalnej wspólnoty tańczących. *Jochor* bywa czasami tańczony na innych imprezach. Z badań wynika, że istnieje pozytywny efekt psychologiczny związany z tym tańcem, wynikający choćby z faktu, że ludzie odczuwają cielesną bliskość, dającą poczucie pewności siebie i siły, ważnej dla małego narodu, marginalizowanego w ramach ogromnego państwa. Skład etniczny uczestników badanych przeze mnie festiwali był znamienny: nie-Buriatów można było spotkać wyjątkowo, pojawiali się raczej zagraniczni turyści, niż miejscowi Rosjanie. Wśród buriackich uczestników obecni byli reprezentanci wszystkich pokoleń, ale przeważali ludzie młodzi, bardzo młodzi i rodziny z dziećmi. Wiele osób nosiło narodowe stroje (*degeł*). Badacze nie mają wątpliwości, że zarówno na poziomie pozaświadomościowego oddziaływania, jak i na świadomym poziomie rozumienia, *jochor* jest tańcem wspólnotowym, integrującym zgromadzoną zbiorowość oraz tę wspólnotę, na rzecz której jest wykonywany.

Kategorią opisaną przez Victora Turnera jest *communitas*. Ukazuje ona zarazem stan psychiczny jednostek biorących udział w zbiorowym działaniu, jak i stan społeczny, charakteryzujący się równością, braterstwem. Brak jest rywalizacji między jednostkami i podzbiorowościami, która mogłaby zagrażać wspólnocie, całości grupy (Turner 2004, s. 2, 2005, s. 16). Krąg osób splecionych dłońmi, wykonujących te same ruchy i posiadający permanentny kontakt wzrokowy to warunki tworzenia się *communitas* – stanu społecznego wykraczającego poza cechy instytucjonalne i formalne.

Altargana

Najważniejszym etnofestiwałem buriackim, odbywającym się regularnie co dwa lata (od 1994 roku), jest Altargana. Zapoczątkował go skromny konkurs pieśni buriackiej, zorganizowany w Dadale, w północnej Mongolii, gdzie mieszka znaczna część populacji buriackiej. Przenosił się na różne terytoria buriackie, stopniowo ewoluując w rozbudowaną formę festiwalu. „Głównym celem festiwalu jest ogólnościatowe współdziałanie na rzecz procesu odrodzenia, zachowania i transformacji tradycyjnej kultury i narodowych form sportu etnosu buriackiego, pokaz najlepszych osiągnięć w sztuce, literaturze, filmie, sporcie, a także w zakresie rozwoju społeczno-ekonomicznego⁷. W tekście programowym zauważamy, z jednej strony, troskę o zachowanie tradycji – dawnych form kulturowych, charakterystycznych dla Buriatów, z drugiej – pełną świadomość, że przemiany współczesnych warunków życia nie pozwalają na sztywne trzymanie się dawnych wzorów. Przemiany są konieczne, ale nie powinny być destrukcyjne. Twórcy festiwalu poszukują sposobów integracji wartościowych i istotnych dla symboliki etnosu elementów tradycyjnych

⁶ Buriaci we wszystkich miejscach zamieszkania tańczą *jochor* przy ważniejszych okazjach i świętach. Stanowi to symbol ich narodowej wspólnoty (Nowicka 2016).

⁷ www.altargana2012.ru, (dostęp: 13.12.2012).

z nowymi wzorami życia. Zdradzają także ukrytą obawę o rozerwanie więzi pokoleń, co miałyby niekorzystny wpływ na przetrwanie buriackiego etnosu. W formule programowej silny nacisk pada na czystość duchową, bogactwo życia wewnętrznego i ciężką fizyczną. W czasie Altargany pojawiają się emblematy, symbole buriackości. Należy do nich np. strój buriacki, *degeł* (jak wspomniałam, podczas festiwalu zakłada go duża część Buriatów). Mężczyźni i niezamężne kobiety noszą pod szyją ozdobę wyrażającą związek z buddyżmem, zwaną *enger*. Składa się ona z trzech poziomych pasów: białego lub niebieskiego, na górze, symbolizującego niebo (górną sferę) i wszelkie dobro, środkowego, czarnego, oznaczającego trudne, smutne strony życia, i trzeciego, czerwonego, oznaczającego negatywne cechy ludzkie: żądzę, nadmierne pragnienia, nienawiść. Te ostatnie powinny być tłumione przez pozytywne cechy, wyrażane przez najwyższy usytuowany pas. Na scenie pokazywane są, rzadko dziś używane, kosztowne i skomplikowane ozdoby damskiej fryzury – *tujba*. Rolą symbolu buriackości pełni też jurta (*ger*). W czasie festiwalu odbywa się konkurs jurt. Na scenie znajduje się również inny symbol buriackości: palenisko (*gulaḿta*) wraz z żelazną konstrukcją, kotłem, ogromną łyżką, którą posługuje się kobieta dokonująca rytualnego kropienia herbatą ziemi poza jurtą. Do ognia wrzuca się odrobiny pokarmu. Jest to czynność, którą, korzystając z ognia, wykonują wszyscy Buriaci, również w warunkach miejskich. Na festiwalu pojawiają się napisy alfabetem staromongolskim, który obecnie nabiera znaczenia symbolu narodowego. Innym markerem etnicznym jest buńczuk (*tug*), sztandar z końskiego włosa. Jest on interpretowany jako znak posiadający moc ważną dla narodu. W lipcu 2014 roku Altargana w Dadale zakończyła się powszechnym, uroczystym, wielokółkowym *jochorem*, któremu towarzyszyły liczne pieśni.

Uwagi końcowe

Obserwacja rozwoju współczesnej kultury Buriatów wskazuje na rosnącą rolę etnofestiwalu w postmodernistycznej rzeczywistości kulturowej. Stanowią one element zjawiska określanego przez Anthony'ego Smitha jako etnicizm (2009, s. 47). Wszystkie omówione festiwale mieszczą się w kategorii neotradycjonalizmu i choć posiadają swoją specyfikę, odwołują się do tego samego, konstruowanego z odrębnych, uznawanych za autentyczne, elementów: etnicznego uniwersum kultury buriackiej. Festiwale budują, rozpowszechniają i umacniają kanon kulturowy w świadomości oraz w życiowych praktykach Buriatów, kształtują też poczucie wspólnoty ponadrodowej, ponadregionalnej, ponadplemiennej, a nawet ponadpaństwowej terytorialnie rozproszonego i kulturowo zróżnicowanego narodu buriackiego. Jest to dzieło buriackich elit intelektualnych, które, głośno manifestując, wykazują aktywność i wolę utrzymania przy życiu zagrożonej kultury oraz tożsamości, dowodząc prawa do buriackiej ziemi, ukazując światu buriackie dziedzictwo kulturowe w formie atrakcyjnej również dla turystów. W ciągu ostatnich dwudziestu lat elity wybierają właśnie etniczne imprezy publiczne o charakterze festiwalu jako najbardziej realistyczną i skuteczną formę oddziaływania na świadomość społeczną. Nie znaczy to, że porzuca się walkę o utrzymanie tożsamości etnicznej środkami tradycyjnymi, czyli przez przekaz rodzinny oraz system szkolny, przez starania o przywracanie i wzrost możliwości nauki języka buriackiego w szkołach. Zachęca się też rodziny do używania buriackiego w domu. Imprezy publiczne i festiwale wydają się jednak buriackim elitom najbardziej owocnym i atrakcyjnym narzędziem odrodzenia kultury tradycyjnej, społecznego oddziaływania.

Mają one sprzyjać budowaniu zrębów nowoczesnego, jednolitego narodu buriackiego, zamieszkującego własne terytorium etniczne.

Bibliografia

- Budaev Ūrij 1991, O datirovke uligera. Itogi soveščaniâ, [w:] *Geseriada. Prošloe i nastoâščee*, S.Š. Čagdurov (red.), Burâtskoe Otdelenie VFK, Ulan-Ude, s. 53- 56.
- Burčina Darima 2004, Geroičeskij èpos, [w:] *Burâty*, L.L. Abaeva, N.L. Žukovskaâ (red.), Nauka, Moskwa, s. 267-294.
- Clammer John 2015, Performing Ethnicity: Performance, Gender, Body and Belief in the Construction and Signaling of Identity, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 38, no. 13, s. 2159-2166.
- Comaroff John L., Comaroff Jean 2009, *Ethnicity*, University of Chicago Press, Chicago.
- Daševa Lidiâ 2009, *Burâtskij krugovoj tanec ëohor: istoričesko-ëtnografičeskij, ladovyj, ritmičeskie aspekty*, Burâtskij Naučnyj Centr Rossijskoj Akademii Nauk, Ulan-Ude.
- Dugarov Bair 1992, Geser èto pamât' naroda, *Soël*, no. 8, s. 6-7.
- Edensor Tim 2004, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Foxall Andrew 2014, *Ethnic Relations in Post-Soviet Russia*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon.
- Gerasimova Ksenia Maksimovna 2006, *Voprosy metodologii issledovaniâ kul'tury Central'noj Azii*, Izdatel'stvo BNC, Ulan-Ude.
- Głowacka-Grajper Małgorzata 2015, The Authenticity of Culture as a Problem of Everyday Life. Actions on the Revival of Western Buryat Culture, *Etnografia Polska*, t. XLIX, z. 1-2, s. 155-173.
- Habermas Jürgen 2001, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, [w:] *The New Social Theory Reader. Contemporary Debates*, S. Seidman, J. C. Alexander (eds.), Routledge, London-New York, s. 31-38.
- Halemba Agnieszka 2006, *The Telengits of Southern Siberia: Landscape, Religion and Knowledge in Motion*, Routledge, London.
- Hangalov Mihail 2004, *Sobranie sočinenij: V treh tomah*, Izdatel'stvo OAO, Ulan-Ude.
- Herzfeld Michael 2007, *Zażyłość kulturowa: poetyka społeczna w państwie narodowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hobsbawm Eric, Ranger Terence 2012, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nowicka Ewa 2007, *Odmienność kulturowa jako wartość? Wymiar etniczny społeczeństwa polskiego*, [w:] *Jedna Polska? Dawne i nowe różnicowanie społeczne*, A. Kojder (red.), Wydawnictwo PAN, Kraków, s. 481-507.
- Nowicka Ewa 2016, *Korzenie Attargany sięgają głęboko*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Nowicka Ewa, Wyszynski Robert, 1996, *Lamowie i sekretarze. Poziomy więzi społecznej we współczesnej Buriacji*, WFiS UW, Warszawa.
- Šarakšinova Nadežda 1991, O geroiko-ëpičeskom skazanii burât, [w:] *Geseriada. Prošloe i nastoâščee*, S.Š. Čagdurov (red.), Burâtskoe Otdelenie VFK, Ulan-Ude, s. 64-73.

- Smith Anthony D. 1981, *The Ethnic Revival*, Cambridge University Press, Cambridge-New York.
- Smith Anthony 2009, *Etniczne źródła narodów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Turner Victor 1975, *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Turner Victor 2004, Liminalność i communitas, [w:] *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, M. Kempny, E. Nowicka (red.), PWN, Warszawa, s. 240-266.
- Turner Victor 2005, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Ulanov Aleksej 1991, Bessmertie talanta, [w:] *Geseriada. Prošloe i nastoâšće*, S.Š. Čagdurov (red.), Burátskoe Otdelenie VFK, Ulan-Ude, s. 9-14.
- Zajączkowski Wojciech 2001, *W poszukiwaniu tożsamości społecznej. Inteligencja baszkirska, buriacka i tatarska wobec kwestii narodowej w Cesarstwie Rosyjskim i ZSRR*, IEŚ, Lublin.
- Zapaśnik Stanisław, Morochojewa Zoja 2000, Problemy odrodzenia buriackiej kultury a osobliwości historii Buriatów, [w:] *Wielka Syberia małych narodów*, E. Nowicka (red.), Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków, s. 21-40.
- Znaniński Florian 1990, *Współczesne narody*, PWN, Warszawa.

